

Istraživački tim 11: Živeti zajedno ili se međusobno mrzeti?

-Sažetak-

Marina Blagojević, vođa tima

Dejvid Brus Mek Donald, vođa tima i urednik

Izveštaj tima 11 istražuje načine stvaranja uravnoteženog ili barem neutralnog razumevanja devedesetih godina i ranijeg perioda. Razmatrali smo glavno poravdanje nacionalista: narodi u bivšoj Jugoslaviji nisu mogli živeti zajedno u jednoj državi i da je rat bio neizbežan. Oспорili smo ovaj fatalistički iskaz ispitujući stanje međuetničkih odnosa u predvečerje nestanka Jugoslavije. Takođe smo razmatrali izvodivost jačanja poverenja u pravcu održivosti međuetničkog suživota unutar novo stvorenih država naslednica podrškom uravnoteženijem prikazivanju prošlosti. Na ovaj način dopustio bi se ravopravan pristup „pozitivnim“ iskustvima življenja u višenacionalnom društvu. Naš izveštaj teži da naglasi „uspešne priče“ naroda koji su živeli skladno u bivšoj Jugoslaviji, naročito pre 1987. godine.

Rat je izbio zbog dva glavna razloga. Prvi je bila zloupotreba stanovništva od strane političke, intelektualne i medijske elite, olakšane nedostatkom institucionalne moći da se zaustavi sukob. Bez propagandne mobilizacije, etnički sukob nije imao smisla za građane, koji su bili i ostali glavni gubitnici. Drugi pogodovni činilac bile su narazrešene trume iz prošlosti, koje su olakšavale stvaranje duhovne klime koja je promovisala i činila uverljivim negativne mitove. Preovlađujuća „negativna“ istorija nije lako savladiva, jer predstavlja osnovu za stvaranje identiteta za mnoge pojedince. PO svojoj suštini, mitovi su duboko ukorenjeni u ličnosti pojedinaca i društvenih grupa.

Osnova ovog izveštaja je podrška „pozitivnoj istoriji“- predanjima o saradnji i toleranciji koji se pružaju preko etničkih i verskih podela, naglašavajući zajedništvo ljudi i njihova zajednička iskustva teškoća, nemoći i viktimizacije tokom ratova za jugoslovensko nasleđe iz devedesetih. Ovakva svedočanstva neće zameniti preovlađujuće narative visoke nacionalne svesti, nadmetanja i sukoba, ali zaslužuju da se uzmu u obzir pri razmatranjima i analizama. Već samo njihovo postojanje dovodi u pitanje stav o „neizbežnosti“ i „logičnosti“ konflikta, jer naglašavaju neosporne periode saradnje i udruživanja naroda bivše Jugoslavije.

U svakodnevnom životu, otpor ratnoj politici bio je suočen sa dve grupe ograničenja: nedostatkom institucionalnih kanala za iskazivanje protivratnih stavova, uz preovlađujuće osećanje da nismo „mi“ ti koji žele rat, već „oni“. Drugo ograničenje odnosilo se na iscrpljivanje izvora za preživljavanje. Uprkos tome, čak i u kovitlacu rata, mnogo je primera pojedinaca koji su delovali odvažno i sa tolerancijom u opasnim situacijama, nasuprot neprijateljstvu, mržnji i razaranju. Konačno, podrška koja je pružana vođama nije bila „za ratovanje“ već za „samozaštitu“. Iako uglavnom slabo uočljive, postojale su brojne inicijative, akcije i organizacije koje su činili mnogi učesnici tokom jugoslovenskog konflikta:

samostalne ženske grupe, mirovne i antiratne organizacije, organizacije za zaštitu ljudskih prava i istaknuti intelektualci.

U Srbiji i Hrvatskoj, sredstva javnog obaveštavanja postala su aktivni učesnici u razbuktavanju etničkog nasilja. U jednom trenutku, postali su glasnogovornici svojih vlada. U drugoj prilici, podržavali su radikalno nacionalističke stavove, podstičući nacionalna vođstva na preterivanje. POsle okončanja ratova, mediji su učestvovali u preoblikovanju nacija u nešto što je bilo prihvatljivije za Zapad. IPak, niti Srbija niti Hrvatska nisu se istinski posvetile zločinjenju iz devedesetih godina. Tek su se retki mediji osetili obaveznim ili pozvanim da istražuju krivicu sopstvene nacije u punom obimu. Promene u stvavovima sporo se odvijaju, ali prostor za nezavisne medije ne zavisi samo od pristajanja vlasti, već i od podrške javnosti. Jačanje delovanja medija pomoći će preoblikovanje građanskog društva, ali javnost mora uvideti da im otvoreni i uravnoteženi mediji bolje zastupaju pojedinačne i kolektivne interese.

Iako je uloga religije tokom raspada Jugoslavije pomalo neusglašena, promenjena politička klima posle 2000. godine stvorila je okolnosti za razvoj odnosa među verskim zajednicama i pastvom. Ipak, njihove uloge ostale su problematične. Pitanja istine i pomirenja nisu česte teme. U stvarnosti, religijske zajednice uglavnom odriču sopstvenu odgovornost za svaštočinstva tokom nedavnih ratova, ili se samo međusobno optužuju za doprinošenju u ratnim naporima. Međuverski odnosi su na formalanom planu unekoliko popravljeni; ipak, još uvek se oseća netolerancija i napadi na verske grupe.

Obrazovanje je presudno u razvijanju društva tolerancije i saradnje. Naravno, u pogrešnim rukama može biti zloupotrebjeno da osnažuje stereotipove, netoleranciju, pa čak i nasilni etnički šovinizam. U stvarnosti se susrećemo sa pozitivnim i negativnim primerima u regiji Jugoslavije. Slovenija je uočena kao pozitivan slučaj, dok se ozbiljna pitanja mogu postaviti o istoriji i sećanju u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Makedoniji. Udžbenici i usavršavanje nastavnika, iako su značajni, čine samo deo rešenja. Deca, studenti i odrasli, moraju dobiti podršku da se suoče sa predanjima koja su već pustila korenje.

Istina i pomirenje mogu se osnaživati stvaranjem javnih odbora, koji za isti sto dovode predstavnike vlade, crkava, nevladine organizacije i druge ustanove građanskog društva da bi se razmatrali zločini iz devedesetih, uz jačanje sećanja, pravde i ozdravljenja. Istraživali smo uspehe i neuspehe procesa pomirenja u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Nije došlo do stvaranja na duži rok održivog modela koji bi se bavio ozbiljnim kršenjima ljudskih prava koja su pratila rastakanje Jugoslavije. Preporučujemo nastavak i proširivanje napora nevladinog sektora da dokumentuje i osvetli zločine počinjene u Bosni i Hercegovini.

Ukoliko je pravda delovanje spolja da se osvetle zla iz prošlosti, žaljenje je njen unutrašnji parnjak. Tinjajuće sećanje na traumu koja je pogodila pojedince ili grupe ne blede sa protokom vremena. Društvo koje želi da se odmakne od svoje

prošlosti mora naći način da je upokoji. Žaljenje je neophodna reakcija na gubitak i promenu. Ukoliko se to desi, naredna pokoljenja stvaraju novo viđenje događaja, jačajući grupno samopouzdanje i očekujući budućnost bez bremena prošlosti. Osim razgovora o prošlosti, društva je mogu obeležavati podizanjem spomenika i muzeja, ustanovljavanjem dana sećanja ili korišćenjem muzike, umetnosti, pozorišta, književnosti ili filma, što je stvaralački put ka zajedničkom sećanju.

Preporuke

Predlažemo niz preporuka koje proizlaze iz našega izveštaja, što može da čini osnovu za kasniju debatu i razmatranja.

1. Podsticati „pozitivno“ uravnoteženu istorijsku sliku perioda pre ratova iz devedesetih, usmerenu na iskustva saradnje, tolerancije i različitosti. Ovakav narativ treba da uzme u obzir iskustva običnih ljudi tokom nedavnih sukoba. Pri tome su posebno značajne zajedničke sudbine onih koji ne pripadaju istoj etničkoj grupi, kao što su, na primer, stanovnici Sarajeva. Potrebno je naglasiti borbu mirovnih pokreta ili opozicionih partija i navladinog sektora protiv porasta nacionalističkog ekstremizma, a ima smisla i naglašavanje viktimizacije žena, kao i njihove uloge u promociji mira i protivljenju nasilju.
2. Naglašavati međunarodnu podršku i jačanje nezavisnih nenacionalističkih medija, posvećenih snaženju pluralizma i raznovrsnosti u mišljenju. Deo nastojanja da se stvori slobodnije i bolje obavešteno civilno društvo mora uključivati alternativne izvore informisanja (Internet).
3. Ohrabrivati čelnike svih konfesija da rade u provcu pomirenja. To podrazumeva saznanja šta su pripadnici sopstvene nacije doživeli i kao žrtve i kao počinioči.
4. Nastaviti reviziju udžbenika, sa namerom da se objedine nastavni programi bez obzira na granice nacionalnih država. Novo obrazovanje treba i mora izdvajati pojedinačne slučajeve i iskustva, koja mogu uticati na učenike.
5. Produžiti međunarodnu podršku Komisiji za istinu i pomirenje u Bosni i Hercegovini i sličnim telima u Srbiji, Hrvatskoj i ostalim zaraćenim republikama. Ovo može da bude odlučujući iskorak u omogućavanju žrtvama i prekoršiocima da svoja iskustva iskazuju javno. Saznanja dobijena na ovakav način mogu biti suštinski skup saznanja za istoričare i najširu javnost.
6. Ohrabrivati kolektivno i pojedinačno žaljenje i prisećanje kao alternativu nezadovoljstvu, mržnji i porivima za osvetom.